

Весці

Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта імя Максіма Танка

Штоквартальны навукова-метадычны часопіс. Выдаецца з чэрвеня 1994 г.

№ 1 (43) 2005

СЕРЫЯ 2.

Гісторыя. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія.
Эканоміка. Культуралогія

Змест

Галоўны рэдактар:
П. Дз. Кухарчык

Рэдакцыйная калегія:

Н. Г. Алоўнікава
В. А. Бондар
(нам. галоўнага рэдактара)
В. В. Бушчык
(нам. галоўнага рэдактара)
Ю. А. Быкадораў
(нам. галоўнага рэдактара)
А. М. Вітчанка
С. Я. Гайдукевіч
К. У. Гаўрылавец
А. А. Гіруцкі
В. М. Дабранскі
Л. М. Давыдзенка
А. В. Данільчанка
М. М. Забайскі
В. Б. Кадацкі
Я. Л. Каламінскі
У. М. Калюноў
Л. В. Камлюк
Л. А. Кандыбовіч
І. В. Катляроў
П. В. Кікель
Н. І. Копысава
(адказны сакратар)
Г. А. Космач
Н. І. Кунгурава
І. Я. Левяш
А. М. Люты
У. А. Мельнік
І. А. Новік
В. М. Русак
А. І. Смолік
В. Дз. Старычонок
В. Б. Таранчук
І. С. Ташлыкоў
В. М. Фамін
А. Т. Федарук
А. С. Цернавы
Л. Н. Ціханаў
І. І. Цыркун
М. Г. Ясавееў
М. С. Яўневіч

Гісторыя

- Цітовіч І. У.* Заканадаўчыя аспекты краязнаўчага руху Заходняй Беларусі (1921—1939 гг.)..... 3
- Мельнікаў І. В.* Сучасныя польскія перыядычныя выданні аб сацыяльна-эканамічным развіцці Беларусі перыяду капіталізму (1861—1914) на прыкладзе часопісаў «Przegląd Wschodni» і «Lithuania»..... 10
- Касовіч В. Ф.* Гістарыяграфія XX ст. аб гісторыі дваранства Беларусі (другая палова XVIII — першая палова XIX ст.)..... 14
- Навагродскі В. Я.* Функцыі земскага друку Паўночна-Заходняга краю пачатку XX ст. і іх рэалізацыя..... 18
- Пуцік У. С.* Асаблівасці працэсу фарміравання сялянскай буржуазіі ў Беларусі ў парэформенны перыяд..... 22
- Поляк Н. А.* Дысіданты-пратэстанты беларускіх зямель у знешнепалітычных стасунках Прусіі і Рэчы Паспалітай (канец XVII — пачатак XVIII ст.)... 25
- Канапацкая З. І.* Фарміраванне татарскіх паселішчаў у Вялікім княстве Літоўскім (XIV—XVII стст.)..... 29
- Канапацкі І. М.* Канфесіянальныя сувязі беларускіх татар з Таўрычаскім магаметанскім духоўным праўленнем (канец XVIII — пачатак XX ст.)..... 33
- Груца І. А.* Вывучэнне пытання лёсу маскоўскіх трафяёў у дарэвалюцыйнай гістарыяграфіі..... 35 ✓
- Груца І. А.* Разгляд пытання лёсу маскоўскіх трафяёў у гістарыяграфіі савецкага і постсавецкага перыядаў..... 38 ✓
- Лапановіч С. Ф.* Дабрачынная дзейнасць нацыянальных арганізацый па аказанні дапамогі бежанцам у Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны..... 41
- Мацеюк В. П.* Галоўнае бюро яўрэйскіх секцый пры ЦК КП(б)Б: стварэнне, задачы і асноўныя напрамкі дзейнасці (1917—1930 гг.)..... 46
- Доўнар Л. А.* Падаткавая палітыка ў Савецкай Беларусі ў адносінах да прыватнай вытворчасці ў першай палове 20-х гг. XX ст. 49
- Каспяровіч А. М.* Тэхнікумы ў сістэме адукацыі Савецкай Беларусі ў 20-х гг. XX ст. 54
- Жылінская І. У.* Усесаюзнае таварыства культурных сувязей з замежжам: мэты і задачы дзейнасці..... 58
- Важнік В. М.* Навуковае супрацоўніцтва паміж вышэйшымі навучальнымі ўстановамі Польшчы і Беларусі ў 50—70-х гг. XX ст. 60
- Рабцава Н. А.* Забеспячэнне інжынерна-тэхнічнымі кадрамі чыгуначнага транспарту Беларусі ў 1945—1964 гг. 65
- Космач А. М.* Цэнтральна-Усходняя Еўропа паміж Усходам і Захадам у пачатковы перыяд «халоднай вайны»: асноўныя напрамкі знешняй палітыкі ЗША (1943—1946 гг.)..... 70
- Варывончык І. В.* Дыскусійныя пытанні росту сацыяльнай няроўнасці ў ЗША..... 76

ПАНЯЦЕ ЗДАРОЎЯ НАСЕЛЬНІЦТВА: ПРАБЛЕМЫ САЦЫЯЛЬНАГА МАДЭЛІРАВАННЯ

У апошнія гады ў межах сацыяльнай палітыкі, якая праводзіцца ў Рэспубліцы Беларусь, асабліва ўвага надаецца фарміраванню здоровага ладу жыцця грамадзян, паколькі здароўе людзей — адна з неабходных прадпасылак стварэння моцнай дзяржавы. Устойлівае развіццё беларускай эканомікі і сацыяльна-палітычная стабільнасць краіны дазваляюць выпрацаваць і прымаць як стратэгічныя, так і тактычныя рашэнні ў такой важнай галіне сацыяльнай сферы, як ахова здароўя. На сучасны момант, як і раней, актуальнай застаецца праблема пабудовы дакладнай сацыяльнай мадэлі абумоўленасці здароўя, якая б давала нам магчымасць фарміраваць тыпы паводзін у напрамку здоровага ладу жыцця.

Каштоўнасць здароўя адносіцца да вышэйшых жыццёвых каштоўнасцей, і гэты тэзіс абвешчаны як безумоўная норма нашага існавання. Розныя аспекты грамадскай каштоўнасці здароўя — эканамічны, сацыяльны, маральны, дэмаграфічны, прагнастычны і г. д. — шырока асвятляюцца сродкамі масавай інфармацыі. Задачы паляпшэння паказальнікаў здароўя, сярэдняй працягласці жыцця, экалагічнага асяроддзя, эфектыўнасці функцыянавання аховы здароўя становяцца значымі мэтамі палітычных праграм партый і ўрадаў.

На ўзроўні асобы, як паказваюць шматлікія айчынныя і замежныя даследаванні, здароўе займае высокае месца сярод жыццёвых каштоўнасцей. Так, па даных сацыялагічнага даследавання, праведзенага Інстытутам сацыялогіі НАН Беларусі ў 1997 г., выяўлена, што па ступені прыярытэтнасці сацыяльныя перавагі сучаснай моладзі размяшчаюцца ў наступным парадку: здароўе, матэрыяльны дабрабыт, сям'я, праца і г. д. [1, с. 236]. Але з наступных пытанняў вынікае, што высокае месца ў структуры каштоўнасцей здароўе заняла таму, што, будучы якаснай характарыстыкай асобы, яно садзейнічае дасягненню шматлікіх мэт і патрэбнасцей чалавека і вы-

ступае як адзіны сродак дабіцца жадаемага ва ўмовах сённяшняй эканамічнай, палітычнай і сацыякультурнай рэчаіснасці. У гэтым выпадку здароўе нярэдка становіцца прадметам жорсткай эксплуатацыі. Разам з тым адзначаецца павышаная трывожнасць насельніцтва аб сваім здароўі і здароўі дзяцей, а таксама высокі ўзровень зацікаўленасці ў інфармацыі аб стане навакольнага асяроддзя.

Адпаведна вызначэнню Сусветнай Арганізацыі Аховы Здароўя, пад здароўем разумеецца стан поўнага фізічнага, духоўнага і сацыяльнага дабрабыту, а не толькі адсутнасць хвароб або фізічных дэфектаў, як да гэтага часу было распаўсюджана ў грамадскай свядомасці.

З філасофскіх пазіцый здароўе можна інтэрпрэтаваць у суадносінах катэгорый якасці і колькасці. Юрыдычныя аспекты здароўя могуць быць выражаны ў плане магчымасці рэалізаваць права асобы і грамадства на валоданне і распараджэнне ім. Сацыяльна-эканамічныя аспекты разглядаюцца як крытэрыі фізічнага і інтэлектуальнага патэнцыялу грамадства для стварэння матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей. Уласнае значэнне здароўя з пункту гледжання псіхафізіялогіі можа адлюстроўваць узровень фізічнай і разумовай працаздольнасці пры ажыццяўленні розных тыпаў працы. Велічыня страты здароўя, якая выражаецца ў паказчыках захворвання і інваліднасці, адлюстроўвае парушэнні ў структурах і функцыях арганізма, змянення адаптыўных магчымасцей, у дадзеным выпадку гэтыя даныя рэтраспектыўны і даюць абмежаваныя магчымасці для прагнозу на будучае жыццё.

У медыка-біялагічных даследаваннях для ацэнкі здароўя выкарыстоўваюць паказчыкі фізічнага жыцця. Функцыі арганізма ацэньваюць па паказчыках фізічнай і разумовай працаздольнасці, а адаптацыйныя рэзервы — па паказчыках біяхімічнага, гарманальнага і імуннага статусаў. Паказчык хваравітасці або захворвання адлюстроўвае распаўсюджанасць

захворванняў, якія вызначаюцца адносінамі ліку захворванняў за год, памножанага на 1000 і аднесенага да сярэдняй колькасці насельніцтва. У цэлым гэты паказчык з'яўляецца збіральным абазначэннем адмоўных паказчыкаў здароўя, якія ў санітарнай статыстыцы найбольш часта разглядаюцца ў якасці крытэрыяў стану здароўя, асабліва на папуляцыйным узроўні.

Катэгорыя «*навакольнае асяроддзе*» змяшчае сукупнасць прыродных і антрапагенных фактараў. Апошнія ўяўляюць фактары, створаныя чалавекам і яго гаспадарчай дзейнасцю, якія аказваюць пераважна негатыўнае ўздзеянне на чалавека, умовы яго жыцця і стан здароўя. У розныя перыяды развіцця грамадства і ў прыватнасці сучаснай сістэмы аховы здароўя былі і застаюцца актуальнымі пытанні ацэнкі стану здароўя, абгрунтаванасці і сілы ўплыву тых або іншых фактараў на фарміраванне і захаванне пэўнага ўзроўню грамадскага здароўя.

У рамках мадэлі абумоўленасці здароўя, разлічанай айчыннымі навукоўцамі ў галіне сацыяльнай гігіены і арганізацыі аховы здароўя ў 70-х гг. XX ст., ранжыруецца ўплыў асноўных фактараў на ўзровень грамадскага здароўя: 50—55 % — фактары ладу жыцця, 20—25 % — стан навакольнага асяроддзя, 15—20 % — генетычныя, 8—10 % — стан службы аховы здароўя. Неабходна звярнуць увагу на адноснасць прыведзеных крытэрыяў. Так, аб'ектыўнае зніжэнне долі фактара ладу жыцця прывядзе, напрыклад, да павелічэння долі ўплыву фактара, які адносіцца да службы аховы здароўя, хоць сапраўдны ўклад у абумоўленасць здароўя сістэмы аховы здароўя ў такой сітуацыі не ўзрастае.

Дадзены метадалагічны падыход у ацэнцы здароўя карэктны толькі для ацэнкі абсалютна стабільных сістэм. Менавіта да такіх адносна стабільных, кансерватыўных сацыяльна-эканамічных структур можна аднесці сацыялістычную сістэму ўпарадкавання грамадства. У адносна дынамічных сістэмах, якія абапіраюцца на ліберальныя каштоўнасці і эканамічную мэтазгоднасць эвалюцыі, дадзены метадак як метадак ацэнкі стану здароўя, так і суадносін фактараў, якія вызначаюць і фарміруюць узровень гэтага здароўя, — з'яўляецца не зусім дастатковым. Гэта пачварджаецца з'яўленнем у апошнія гады навуковых публікацый, у якіх даюцца даследаванні іншых ацэнак і крытэрыяў выяўлення фактараў, што фарміруюць узровень здароўя насельніцтва.

У аснове шэрага падыходаў ацэнкі здароўя і ўплыву на яго комплексу пэўных фактараў ляжыць своеасаблівая сістэма лінейнай шматфактарнасці, калі спачатку мяркуецца, што пэўны ўзровень і параўнальныя станы здароўя можна апісаць з дапамогай паслядоўнага выдзялення фактараў рызыкі, сукупнасць якіх можа сфарміраваць аб'ектыўны крытэрыі здароўя. Суадносіны і ўплыў аднарангавых фактараў, якія абумоўліваюць здароўе, абсалютна не параўнальны ў дадатку да неанатальнага перыяду навароджанага і да перыяду працаздольнасці сталага чалавека. Відавочна, мадэль абумоўленасці здароўя ў выглядзе лінейнай залежнасці «*стан здароўя — фактар здароўя*» з'яўляецца не зусім дастатковай.

Звяно, якое звязвае адзначаныя фактары, што фарміруюць здароўе і стан здароўя, выконвае функцыю атрыбутаў здароўя. Уяўляецца магчымым звярнуць увагу на сістэму працэсаў, якія вызначаюць стан здароўя, ні як на адналінейную структуру, гэта значыць нейкую частковую суадносіну па ступені і ўзроўні ўплыву, а як на своеасаблівую сферу, дзе залежнасць фактараў адзін ад аднаго, пранікненне аднаго фактара ў іншы знаходзяцца ў інтэгрыруемым стане. Аб'екты ўздзеяння гэтых фактараў, а гэта або здароўе індывідуума, або здароўе насельніцтва ў цэлым ці яго асобных груп, з'яўляюцца раўнапраўнай інтэгрыраванай складальнай такой сістэмы. Пры пабудове падобнай лагічнай мадэлі абумоўленасці здароўя неабходна выявіць у сутнасці здароўя пэўныя аб'ектыўныя складальныя. Менавіта змяненне такіх складальных (*атрыбутаў здароўя*) пад уздзеяннем знешніх і ўнутраных фактараў прыводзіць да змянення ступені здароўя. Выказанае меркаванне можна праілюстраваць наступным чынам. Аб'ект (індывідуум або соцыум) як бы падвешаны, звязаны з прасторавай сферай асяроддзя свайго пражывання мноствам рухомых станаў (атрыбутаў), што дазваляе ўмоўна ідэальнаму арганізму, з аднаго боку, быць зафіксаваным у нейкім аддаленым становішчы ад уяўляемых «сцен», пэўныя сегменты якіх прадстаўлены ў выглядзе канкрэтных фактараў уздзеяння; з другога — у сувязі з эластычнасцю сувязей аб'ект знаходзіцца ў некаторай прасторы свабоды хістання. Ступень уплыву таго або іншага фактара на сутнасць (змест) аб'екта ў такой сістэме залежыць у першую чаргу не столькі ад адноснай велічыні або часткі пэўнага фактара ў сукупнасці з іншымі, колькі ад уласцівых аб'екту заканамерных

атрыбутаў здароўя, а толькі потым ад своеасаблівай набліжанасці самога аб'екта — яго ўмоўнага «растварэння» ў полі гэтага фактара. Змяненне адносна стабільнага дынамічнага стану дадзенай мадэлі можа быць забяспечана трыма прынцыповымі відазмяненнямі складальных сістэмы:

- змяненнем асяроддзя, што вядзе да «абрыву» сувязей і фізічнай абмежаванасці або немагчымасці існавання аб'екта;
- «абрываю» пэўнай колькасці эластычных сувязей, што пры нязначнай ступені страты такіх сувязей выводзіць аб'ект з дынамічнай раўнавагі, а пры пераходзе ў «запредельный» лік «обрывов» — знішчае аб'ект як якасць;
- змяненне істотнасці самога аб'екта пры ўмове яго пераходу на іншы своеасаблівы ўзровень атрыбутаў здароўя, што можа быць звязана з яго заканамернай эвалюцыяй.

Такім чынам, на сучасным этапе развіцця беларускага грамадства, аперыруючы паказчыкамі стану здароўя насельніцтва ў сувязі з наяўнасцю фактараў, якія абумоўліваюць яго стан, трэба браць пад увагу адносную сацыяльную аднароднасць як саміх грамадскіх груп, так і ўмоўных узроўняў здароўя. Больш таго, рэалізацыя ў сённяшняй сістэме аховы здароўя пэўных ліберальных каштоўнасцей пранікненне ў гэту сферу эканамічных існасцей, фарміраванне маркетынговых адносін паміж урачом і пацыентам — усё гэта прыводзіць

да сегментавання рынку медыцынскіх паслуг розных узроўняў фарміравання, забяспачэння і падтрымкі здароўя. У дадзеным выпадку некарэктна аперыраваць у дзяржаўным маштабе, хай сабе і стандартызаванымі паказчыкамі здароўя. Навукоўцам неабходна ўсвядоміць, што стане прымальным і простым для разумення пры характарыстыцы грамадскага здароўя на сучасным этапе развіцця грамадства. Сёння канстатуецца, што традыцыйныя метады апісання і даследавання здароўя не зусім адказваюць аб'ектыўным рэаліям і патрэбнасцям мець найбольш набліжаную да рэчаіснасці мадэль абумоўленасці як індывідуальнага, так і грамадскага здароўя.

ЛІТАРАТУРА

1. Бабосов Е. М. Прикладная социология. Мн., 2001.
2. Лисицин Ю. П. «Модус» здоровья россиян // Экономика здравоохранения. 2001. № 2. С. 32—37.
3. Петленко В. П. Интегральная медицина XXI в. // Медицина Северо-Запада. 1998. № 7.

SUMMARY

In the article the value and people's attitude to the concept of health of population are observed. The article also deals with the problem that traditional method of description and analysis of health doesn't fully correspond to life circumstances. The demands of having the most realistic model of stimulation of individual and public health are underlined.

УДК 316.7

Н. О. Мамыш

УСПРЫМАННЕ ДЗЕЙНАСЦІ ЯК ПАРАМЕТР КУЛЬТУРЫ (ДА ПЫТАННЯ АБ СРОДКАХ АДЛЮСТРАВАННЯ Ё ТЭКСЦЕ)

Культура — мнагазначнае, комплекснае паняцце і, такім чынам, уключае ў сябе мноства азначэнняў. У рамках сацыялогіі, а таксама міжкультурнай камунікацыі агульнапрынята азначэнне культуры як сістэмы перакананняў, каштоўнасцей і норм, якія аб'ядноўваюць членаў супольнасці і вызначаюць іх паводзіны і ўзаемаадносіны [4, с. 177—195; 6, с. 41; 3, с. 22—23 і інш.].

Любую культуру як сістэму каштоўнасцей можна ўявіць у выглядзе сукупнасці параметраў, да якіх прылічваюць: успрыманне ўнутранай чалавечай натуры (зло, дабро ці нейтральнасць як яе сутнасая характарыстыка), адносіны чалавека да прыроды

(прыстасаванне, гармонія або ўладарства над апошняй), успрыманне часу (акцэнт на мінулым, цяперашнім або будучым), мадальнасць чалавечай дзейнасці (значнасць дзеяння, быцця ці станаўлення), мадальнасць сацыяльных сувязей (падпарадкаванне ўладзе, калектыўным спадзяванням або індывідуалізм) [7, с. 111—112]. Разгледзім больш падрабязна адзін з апісаных вышэй параметраў, а менавіта чалавечую дзейнасць. Пры гэтым свядома не будзем ужываць тэрмін «мадальнасць», паколькі паспрабуем пашырыць апісанне дзейнасці праз уяўленне яе ў выглядзе спрошчанай мадэлі сістэмы дзейнасці.